

VPLIV KONTEKSTA KRAJA IN ČASA NA PRIPOVEDOVANJE FOLKLORNIH PRIPOVEDI

V prispevku sta predstavljeni dve folklorni srečanja, ki sta bili zvočno dokumentirani v Bovcu oz. okolici. Na podlagi transkripcij se je pokazalo, da sta obe srečanja prežeti z enotno tematiko. To je mogoče razložiti s specifičnim kontekstom časa oz. kraja pripovedovanja, ki sta vplivala na izbiro besedil v danem srečanju. Tako se je med srečanjem s sedmimi udeleženci med prvonovembrskimi prazniki pri neki družini v Bovcu zvrstilo 21 folklornih pripovedi z izstopajočo grozljivo tematiko (17 grozljivih povedk); v lovski koči na Goričici s šestimi udeleženci, od tega so bili trije lovci, pa 47 zaokroženih enot, od katerih jih 36 sodi v lovsko tematiko.

kontekst pripovedovanja, folklorne pripovedi, grozljive povedke, lovske povedke, Bovec

Two folklore meetings in Bovec or nearby of which audio recordings were made are discussed. Transcripts show that both were pervaded by a unified theme. This can be explained by the way in which the specific time context or narrative location influenced the selection of texts. Thus, at the meeting at the home of a family in Bovec during the November 1st public holiday in which seven people took part, there were 21 folk tales with a horror theme (17 horror stories), while in a hunting lodge on Goričica, where there were six participants of which three were hunters, there were 47 separate units, of which 36 had a hunting theme.

narrative context, folk tales, horror stories, hunting stories, Bovec

1 Uvod

Pri raziskovanju prozne slovstvene folklore moramo zaradi medsebojnega vpliva, prepletanja in dopolnjevanja upoštevati vse tri sestavine folklornega dogodka – tekst, teksturo in kontekst (Dundes 1980: 20–32). Tekst je tisto, kar lahko zapišemo z besedami, kontekst so vse okoliščine pripovedovanja (čas, prostor, vse splošne in trenutne lastnosti udeležencev) tekstura pa je način izvedbe (dramatizacija) na besedni in nebesedni ravni (slikanje z glasom in telesom) (Stanonik 1999: 50–54). V prispevku sta izpostavljena dva elementa konteksta pripovedovanja: kraj in čas. Iz konkretnih primerov na terenu dokumentiranih folklornih pripovedi je razvidno, da ta dva elementa konteksta vplivata na izbiro besedil v danem srečanju.

Z besedno zvezo folklorno srečanje je poimenovan enkratni obisk na terenu, med katerim je bilo prestreženih in zvočno dokumentiranih več folklornih pripovedi zaporedoma, torej niz folklornih dogodkov (Ivančič Kutin 2003: 118). Ta niz ne poteka vselej strnjeno, lahko je vmes prekinjen z veznim besedilom, ki poteka na ravni vsakdanjega govornega posredovanja in ne pripovedovanja (Ivančič Kutin 2004: 255–261). Vezna besedila navadno dajejo izhodišča za nove pripovedi. V prispevku sta prikazani dve folklorni srečanja, in sicer prvo pri neki družini v Bovcu, in drugo v lovski koči na Goričici nad Bovcem.¹

2 Kontekst časa

Podlaga za opazovanje vpliva konteksta časa je folklorno srečanje, ki se je odvijalo zvečer 1. 11. 2000 v Bovcu, v okviru katerega je bilo dokumentiranih 21 zaokroženih enot, povečini grozljivih povedk. Srečanje je bilo nepričakovano, nastalo je spontano, brez vnaprejšnjega dogovora.² Pri družini Colja (oče Zvonko, mati Matilda, sin Damijan, hči Alenka) so bili v času srečanja poleg raziskovalke na obisku še Ivanka (Matildina sestra) in Aldo (družinski prijatelj). Skupaj je bilo torej sedem ljudi, starih od 25 do 75 let, od tega štirje, med njimi tudi glavna dva pripovedovalca Zvonko in Aldo, starejši od 60 let.

Preglednica 1: Potek folklornega srečanja pri družini Colja.

Zgodba	Pripovedovalec	Tema
1. <i>Blagoslov prežene nenavadno luč</i>	Aldo	Strah/prikazen
2. <i>Zaboj filj za Italijane</i>	Zvonko	Šaljiv dogodek
3. <i>Dežnik po italijansko</i>	Zvonko	Šaljiv dogodek
4. <i>Prikazen in drveči hlod</i>	Aldo	Strah/prikazen
5. <i>Sova napove smrt</i>	Aldo	Strah mrlič
6. <i>Ni vse strah, kar straši</i>	Aldo	Strah/mrlič
7. <i>Topotanje nevidnih konj*</i>	Matilda	Strah/prikazen
8. <i>Čudni nočni zvoki v bližini hiše*</i>	Ivanka	Strah/ropot
9. <i>Strahovi na Klužah*</i>	Zvonko	Strah/zvoki
10. <i>Strahovi v Lepeni*</i>	Aldo	Strah/prikazni
11. <i>Prikazen ob postelji*</i>	Aldo	Strah/prikazen
12. <i>»Prikazen« na pokopališču</i>	Zvonko	Strah/pokopališče
13. <i>Kdor je preveč pogumen, jo skupi</i>	Zvonko	Strah/pokopališče
14. <i>Mežnar hoče ukrasti zlat prstan</i>	Zvonko	Strah/mrlič, pokopališče
15. <i>Živega so pokopali</i>	Aldo	Strah/mrlič, pokopališče
16. <i>Nekrofilija v mrtvašnici*</i>	Zvonko	Mrtvašnica
17. <i>Župnik pomaga učencem</i>	Aldo	Šaljiv dogodek

¹ Folklorni srečanja sta fonetično transkribirani v celoti (zaokrožene pripovedi in vezna besedila); v obravnavi so vzete le zaokrožene pripovedi, glej Ivančič Kutin 2005.

² Diktafon sem imela s seboj po naključju, saj sem bila pred tem na terenu pri drugih informatorjih, kjer sem snemala gradivo.

18. Nasvet za dobro rast pridelkov	Zvonko	Šaljiv dogodek
19. <i>Hišna preiskava med 2. svetovno vojno</i>	Zvonko	Strah/skrivanje
20. <i>Kurirček</i>	Zvonko	Strah/nevarnost
21. <i>Sedem let vojak</i>	Zvonko	Strah/mrličiči

V preglednici so enote z grozljivo oz. strašljivo tematiko izpisane v ležečem tisku, s šaljivo pa v običajnem. Z znakom * so označene enote, ki jih zaradi kakovosti zvoka ni bilo mogoče transkribirati z zvočnega posnetka.

Folklorno srečanje se je še pred vklopom diktafona na raziskovalnikino vprašanje, ali morda kdo pozna kakšno zgodbo o »spominu«,³ začelo s pripovedjo o nepojasnjenih lučeh. Z vklopom diktafona je bila tako prestrežena zgodba o nenavadni luči, ki jo je pregnal šele blagoslov s sveto vodo (1. Aldo). Alenki niso všeč grozljive povedke, zato je želela preusmeriti pripovedovanje na svetlejše, zabavnejše vsebine tako, da je svetovala očetu, naj pove konkretno šaljivo zgodbo. Tako sta sledili dve šaljivi pripovedi (2. in 3. Zvonko). Takoj za njima se je s tremi grozljivimi povedkami spet nadaljevala prejšnja, grozljiva tematika: najprej z zgodbo o prikazni (4. Aldo), sledila je zgodba o sovi, ki je napovedala smrt (5. Aldo), nato še o čudnem ropotanju na podstrešju – ta zgodba ima pojasnjen zaključek (6. Aldo).

Po 6. enoti se je folklorno srečanje začelo odvijati v dveh skupinah vzporedno. Zaradi govorjenja vseprek transkripcija povedk z avdio posnetkov ni bila mogoča. Med ženskami, torej Matildo, Alenko in Ivanko, je teklo pripovedovanje o čudnih glasovih v gozdu, ki so spominjali na čredo drvečih konj (7. Matilda), nato o nepojasnjenih zvokih v bližini samotne hiše (8. Ivanka). Medtem sta si Zvonko in Aldo pripovedovala o strahovih pri trdnjavi Kluže (9. Zvonko), o mestu, kjer je strašilo v Lepeni (10. Aldo), in o prikazni ob postelji, ki jo je bil videl kot otrok Aldov brat (11. Aldo).

Srečanje se je umirilo, ko je glavno besedo spet prevzel le en pripovedovalec, ostali pa so poslušali (transkripcija z zvočnega posnetka je bila spet mogoča). Zvrstile so se tragokomična zgodba z dogajalnim krajem pozno zvečer na pokopališču (12. Zvonko), zgodba o stavi, kdo si upa na pokopališče ob polnoči, ki ima tragičen zaključek (13. Zvonko), zgodba o tem, kako je mežnar odkopal truplo, da bi ukradel prstan, pri čemer je »mrtvec« oživel (14. Zvonko), ter zgodba o moškem, ki so ga živega pokopali (15. Aldo).

Zaradi obscene vsebine, ki jo je v nadaljevanju prinesla zgodba o nekrofiliji v neki mrtvašnici, je pripovedovalec tako utišal glas, da je na zvočnem posnetku slišno le nerazločno šepetanje in zaprepaščeno vzklikanje ostalih udeležencev (16. Zvonko). Matildi se je zgodba tako zagnusila, da je ostro prepovedala pripovedovanje takih »štorig«. Zgodba, ki je »prekoračila meje spodobnega«, je povzročila nelagodje med udeleženci, zato je vskočil drug pripovedovalec – da bi popravil razpoloženje – in povedal šaljivo zgodbo (17. Aldo). Tej je sledila še ena šaljiva

³ Spomin je nerazločljiv hrup, zvok, ropot ipd., ki ga po ljudskem verovanju povzroča navzočnost (duše) umrlega.

pripoved (18. Zvonko). Za tem je bilo pripovedovanje prekinjeno s pogovorom, ki je prešel na spomine na vojno, iz tega pa so se razvile še tri zgodbe iz vojnih časov. Prvi dve sta spominski in govorita o tem, kako so Nemci preiskovali hiše (19. Zvonko), in o nevarnosti in strahu, ki ga je prestajal deček – kurirček (20. Zvonko). V zadnji dokumentirani pripovedi informator pripoveduje o kupih mrličev med prvo svetovno vojno (21. Aldo).

Folklorno srečanje je trajalo poldrugo uro, zaključilo se je potem, ko se je začel Aldo odpravljati domov.

Srečanje je prineslo 21 zaokroženih enot, vendar jih 6 zaradi slabe kakovosti zvočnega posnetka ni bilo mogoče transkribirati. Od 21 pripovedi jih je 14 povezanih s smrtjo, pokopališčem, čudnimi, nerazložljivimi zvoki, pojavi in prikaznimi in bi jih lahko uvrstili med grozljive oz. strašljive povedke. 3 enote se nanašajo na vojne čase in so prav tako povezane s strahom in smrtjo. Skupno število pripovedi s strašljivo oz. grozljivo tematiko je torej 17. Niz zgodb z grozljivo oz. strašljivo temo je prekinjen s štirimi šaljivimi pripovedmi, in sicer v dveh sklopih: z enim na začetku (2. in 3. zgodba) ter vmes (17. in 18. zgodba), obakrat po intervenciji udeleženk, ki sta poskušali preusmeriti tok pripovedovanja na zabavnejše teme. Zdi se, da je prisotne naravnost vleklo v pripovedovanje in poslušanje strašljivih in grozljivih zgodb, h katerim so se vedno znova vračali. Ponuja se misel, da je začetna spodbuda raziskovalke imela tolikšen odziv ravno zaradi splošnega prvonovembrskega vzdušja, ki je vplivalo na vse udeležence folklornega srečanja.⁴

3 Kontekst kraja

V lovski koči na Goričici se je 30. 4. 2001 zvečer zbralo 6 ljudi: trije lovci (med njimi tudi raziskovalkin oče), ki so se zgodaj zjutraj namenili v gozd poslušat in opazovat divjega petelina, ter raziskovalka z družbo dveh prijateljev. Srečanje je bilo prestreženo iz »zasede«,⁵ razvilo pa se je popolnoma spontano, brez raziskovalkega posredovanja. Zaradi kraja in prostora pripovedovanja je bilo srečanje tudi izjemno dolgo (dobre tri ure), saj se udeležencem ni nikamor mudilo, pripovedovanje in poslušanje zgodb pa je bilo v koči brez elektrike tako rekoč edina možnost izrabe prostega časa. Udeleženci so v prostoru, razsvetljenem s petrolejko, sedeli okoli mize ter srebali čaj in/ali vino. Njihove zgodbe so v veliki večini šaljive, smešne in celo obrekljive, največkrat povezane z lovom in lovci.

⁴ Vsi udeleženci so pred folklornim srečanjem obiskali grobove svojcev. (Prvonovembrska slovesnost na bovškem pokopališču vsako leto poteka v večernih urah: moški pevski zbor pred mrliško vežico zapoje nekaj žalostink, dogodek spremljajo pritajeno govorjenje množice, trepetajoči kontrasti svetlobe in senc, ki jih na nagrobnike in ljudi mečejo prižgane sveče, vonj po vosku in krizantemah ...)

⁵ Ker sem že prej slišala, da se lovci v koči radi kratkočasijo s pripovedovanjem in poslušanjem zgodb, sem upala, da se bo tudi tokrat razvilo folklorno srečanje. Zoran je med lokalni lovci znan kot najboljši pripovedovalec, zato sem upala, da bo na Goričico prišel tudi on (oče ga je sicer povabil, a ni vedel, ali bo res utegnil priti). Prišel je in kmalu se je pokazalo, da je razpoložen za pripovedovanje.

Preglednica 2: Potek folklornega srečanja na Goričici

Zgodba	Pripovedovalec	Tema
1. <i>Strahopetnež</i>	Zoran	Lovec
2. <i>Zakleti medved</i>	Zoran	Lovec
3.a <i>Lah na petelinu</i> (1. pol.)	Ivan	Lov
4. <i>Klobuk odnese z glave</i>	Zoran	Lov
3.b <i>Lah na petelinu</i> (2. pol.)	Ivan	Lov
5. <i>Lov na petelina</i>	Zoran	Lov
6. <i>Pleša sonce</i>	Zoran	Lovsko srečanje
7. <i>Reševanje psa</i>	Zoran	Lov
8. <i>Ve, da bo umrla</i>	Zoran	Šaljiv dogodek; slišal od lovca
9. <i>Surova jetra</i>	Zoran	Lov
10. <i>»Doktor« Koželj</i>	Zoran	Lovska koč
11. <i>Vroč</i> a jeza	Zoran	Lovska koč
12. <i>Mladi lovec</i>	Zoran	Lov
13. <i>Lisica, zvit</i> a zver	Zoran	Lov
14. <i>Kako se znebimo bolh</i>	Zoran	Šaljiv dogodek; slišal od lovca
15. <i>Streljanje s šibernico</i>	Zoran	Lovska koč
16. <i>Kruh s figami</i>	Zoran	Šaljiv dogodek v pekarni; nastopajoča oseba je lovec
17. <i>Neslane žemljice*</i>	Zoran	Šaljiv dogodek v pekarni
18. <i>Trda tema*</i>	Zoran	Šaljiv dogodek v gostilni
19. <i>Sove padajo z neba</i>	Zoran	Lov
20. <i>Popotovanje na Snežnik</i>	Zoran	Lov in lovska koč
21. <i>Nenevadne novacije</i>	Zoran	Šaljiv dogodek; nastopajoča oseba je lovec
22. <i>Nezaželen obisk</i>	Zoran	Lovec, lov
23. <i>Vrstni red jutranjih oglašanj živali</i>	Zoran, Milan, Ivan	Lov
24. <i>Vstajanje za lov</i>	Zoran	Lov
25. <i>Kako ravnamo pri čakanju na petelina</i>	Zoran, Ivan	Lov
26. <i>Frfelič fali petelina</i>	Zoran	Lov
27. <i>Gostje imajo prednost</i>	Zoran	Lov
28. <i>Novopečeni lovec na skupnem lovu</i>	Zoran	Lov
29. <i>Potegavščine po skupnem lovu</i>	Zoran	Lov
30. <i>Podtaknjena gamsova »bula«</i>	Zoran	Lov, lovci
31. <i>V lovski koč</i> i in pred njo	Zoran	Lov, lovci
32. <i>Zvezdni utrinki in lov</i> ska sreča	Zoran	Lov
33. <i>Lovca – peka</i>	Zoran	Lov
34. <i>Privid iz preteklosti</i>	Zoran	Lovska koč, lov

35. <i>Nas pa ni strah</i>	Zoran	Lov
36. <i>Radovednost ne da spati</i>	Zoran	Lovska kočča
37. Šank	Zoran	Šaljiv dogodek v gostilni; nastopajoča oseba je lovec
38. Ti si divan	Zoran	Šaljiv dogodek v gostilni; nastopajoča oseba je lovec
39. Od Urala do Triglava	Zoran	Šaljiv dogodek v gostilni; nastopajoča oseba je lovec
40. Kumba kumba	Zoran	Šaljiv dogodek v gostilni; nastopajoča oseba je lovec
41. <i>Gams na drevesu</i>	Zoran	Lov
42. <i>Gams na dosegu roke</i>	Zoran	Lov
43.a <i>Ponosna upleniteljja</i>	Zoran	Lov, lovci
43.b <i>Še en jelen za kazen</i>	Zoran	Lov, lovci
43.c <i>Nadaljevanje poti</i>	Zoran	Lov
44. Karambol z obeh strani	Zoran	Šaljiv dogodek v avtu; nastopajoča oseba je lovec
45. <i>Zgodnje vstajanje</i>	Zoran	Lovska kočča, lov
46. <i>Silvestrovanje v koči</i>	Zoran	Lovska kočča
47. <i>Zrežirana fotografija</i>	Zoran	Lovska kočča

V preglednici so v ležečem tisku izpisane pripovedi z lovsko tematiko, v navadnem pa tiste enote, ki z njo niso neposredno povezane. Z znakom * sta označeni pripovedi, ki nista z lovom in lovci povezani niti posredno.

Že pred pričetkom snemanja z diktafonom se je zvrstilo nekaj lovskih šal. Prva zaključena zgodba, posneta na trak, govori o strahopetnem lovcu (1.),⁶ sledi razlagalna povedka o kamnu v obliki medveda ob poti na lovsko čakališče (2.), nato vse enote do vključno sedme govorijo o šaljivih dogodkih v zvezi z gosti iz drugih lovskih družin ter o tem, kako so bovški lovci gostovali drugje. Občasno pride med zaokroženimi pripovedi do premora, ki nanese na drugo temo, ne povezano z lovom ali lovci. Tako je 8. zgodba prva, ki ni v neposredni zvezi s prevladujočo temo, govori pa o ženski, ki je že vnaprej vedela, kdaj bo umrla. Zgodbo je pripovedovalec slišal od nekega lovca. Nato spet sledi pet zgodb, ki govorijo o lovskih dogodkih in podvigih. V 13. (lovski) zgodbi nastopa oseba (lovec), ki je protagonist tudi v 14. enoti; slednja je hkrati tudi druga enota srečanja, ki ni povezana z lovom, govori pa o tem, kako je nekdo iz domače postelje pregnal bolhe. Sledi še ena lovška prigoda, nato pa se zvrstijo tri zgodbe (16., 17., 18.), ki nimajo nič opraviti z lovom (v 17. in 18. enoti je protagonist v zasebnem življenju lovec, vendar pripovedovalec tega ne omenja): kako je pijani pek mesil in pekel kruh, kako je nek drug pek potegnil za nos gozdarja in o nekom, ki je pod vplivom alkohola opravil potrebo na nepravem

⁶ Ker je 44 pripovedi od skupno 47 povedal Zoran, so v oklepaju navedene samo zaporedne številke posameznih enot, ne pa tudi ime pripovedovalca.

mestu. 19. in 20. enota sta zabavni lovski zgodbi, sledi jima šaljiva zgodba o nekom (lovcu), ki verjame vse, kar mu kdo pove, in spet ni povezana z lovom. Od 22. do 36. enote, to je 15 pripovedi zapovrstjo, se pripovedovalec spet vrne na lovsko tematiko, vse zgodbe pa zbujejo smeh ali vsaj kislo nasmihanje ob nekaterih bolj krutih in neotesanih ali bolj umirjenih. Ta daljši niz je nato prekinjen s štirimi šaljivimi zgodbami z dogajalnim prostorom v gostilni, njihov protagonist pa je lovec (37.–40.). Po tej prekinitvi je s tremi zaokroženimi enotami (41.–43.) pozornost spet namenjena lovu in lovcem. 44. pripoved govori pripetljajih nekega šoferja (ki je povrh lovec). Na koncu se zvrstijo še tri pripovedi (45.–47.) s krajem dogajanja v lovski koči. Ker je že čez polnoč, se udeleženci odpravijo spat.

Od skupno sedeminštiridesetih zgodb jih je velika večina povezana z lovom in lovci (36 enot). K temu gotovo pripomore močna interesna skupina treh lovcev – glavni pripovedovalec in dva »pomočnika«, ki poznata njegov repertoar in mu pomagata z asociacijami na različne lovske prigode. Kraj dogajanja, lovska koč, jim pomeni domač prostor, v katerem so preživeli veliko svojega časa in na katerega imajo številne spomine, predvsem seveda v zvezi z lovom. Zato ne preseneča, da se kar 17 posnetih zgodb dogaja v lovski koči na Goričici ali pri njej, torej tam, kjer poteka folklorno srečanje. Temu so dodane štiri zgodbe, ki se odvijajo v drugih lovskih kočah. 11 pripovedi je takih, ki so zunaj lovske tematike. Vendar: pri 9-ih od njih je protagonist zgodbe lovec (»v civilu«) ali pa jo je pripovedovalec slišal od kakega lovca (in po možnosti še na lovu). Niti neposredne zveze z lovci in lovom nimata le dve zgodbi (17. in 18.). Gotovo iz preglednice bode v oči tudi podatek o pripovedovalcu: od 47 zgodb jih je 44 povedala ista oseba, kar pomeni, da je imel skoraj nepretrgoma besedo le en človek.

4 Sklep

Izbira zgodb je vsekakor odvisna od udeležencev različnih srečanj, njihove pripadnosti socialnim in interesnim skupinam, njihovega razpoloženja, vedenja in motiviranosti. Iz obeh predstavljenih srečanj, dokumentiranih na terenu brez vnaprejšnjega dogovora z udeleženci, pa lahko sklepamo, da sta pomembna tudi kontekst časa in kraja, ki lahko precej vplivata na splošno razpoloženje prisotnih in (s tem) na izbiro besedil v danem srečanju. Iz tega sledi domneva, da bi bilo z udeležbo v skupinah s podobnimi interesi v specifičnih okoliščinah časa (prazniki, posebni dogodki, opravila ...) in kraja (romanje, gostilna, planinska, lovska koč ...) mogoče presteči repertoar folklornih pripovedi s pretežno enotnim žanrom in tematiko.

Literatura

DUNDES, Alan, 1980: *Interpreting Folklore*. Blomington: Indiana University Press.

IVANČIČ KUTIN, Barbara, 2003: Raziskovalni položaji pri terenskem zbiranju prozne folklore. *Traditiones* 32/1. 117–124.

IVANČIČ KUTIN, Barbara, 2004: Razmerje med vsakdanjim govornim posredovanjem in pripovedovanjem. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti (Obdobja 22)*. Ur. E. Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.. 255–261

IVANČIČ KUTIN, Barbara, 2005: *Kontekst in tekstura folklornih pripovedi na Bovškem*. Doktorsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenski jezik in književnost. Ljubljana.

STANONIK, Marija, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.

Viri

Terenski zapiski in zvočni posnetki s terena: Družina Colja, Bovec, 1. 11.2000 (hrani Barbara Ivančič Kutin).

Terenski zapiski in zvočni posnetki s terena: Lovska koča, Goričica, 30. 4. 2001 (hrani Barbara Ivančič Kutin).